

Selçuklu Devri Niğde'sinde Sosyal Tabakalar

Social Classes in Nigde During the Seljuks

Ahmet AKŞİT*

ÖZET

Bu çalışma Niğde şehrindeki sosyal tabakalar ve bunların toplum içindeki rollerini iltiva etmektedir. Şehirde yaşayanları esas itibariyle yöneticiler, ilim adamları, tüccarlar ve sanatkârlar şeklinde yukarıdan aşağıya doğru sıralamak mümkündür. Yöneticiler şehrin güvenliğinden sorumlu olan görevlilerden oluşmaktaydı. Kadi, müftü ve müderris gibi resmi görevliler ile cami personeli ve şeyhlerden oluşan ilim ve din adamlarının görevi ise halkı eğitmek, aydınlatmak ve yönlendirmektir. Tüccarların da önemli bir grup oldukları bilinmekte ise de, ticaret ehli hakkında yeterli bilgi yoktur. Halkın çoğunluğunu teşkil eden esnaf ve sanatkârlar ise son sırada yer almışlardı ve temel görevleri üretim yapmaktı.

ANAHTAR KELİMELER

Niğde, Selçuklular, Sosyal Tabaka

ABSTRACT

This paper gives information about social classes in Nigde city and their roles in the community. These classes can be listed to be governors, nobles, merchants and artists. Governors were responsible for the security of the town. The nobles, consisting of the officers such as Kadi, müftü and müderris, and officers in the mosque as well as noble and religious men, were to educate, enlighten and guide the public. At that time the merchants were also an important class in the community but their role and importance were not much known. Guilds and artists were also an important class in the community at the bottom in line and their basic duties were to help the production.

KEY WORDS

Nigde, Seljuks, Social Class

* Yrd. Doç. Dr. Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Giriş

Bilindiği üzere şehirler, esas itibariyle halkın geçimini ticaret ve alışverişle sağladıkları, halk arasında sosyal tabakaların mevcut olduğu, siyasi, idari, ekonomik ve kültürel merkezlerdir¹. Günümüze kadar toplumsal farklılaşma ve tabakalaşmanın bulunmadığı hiçbir toplum görülmemiştir. Ekonomik ve sosyal düzeni ne olursa olsun şu veya bu şekilde bütün toplumlarda tabakalaşma görülür. Ancak toplumsal tabakalaşmanın dereceleri, biçimleri ve sonuçları toplumlara göre önemli değişiklikler gösterir². Mevlânâ'nın Konya ile ilgili tespitleri bir Selçuklu şehrindeki tabakaları ana hatlarıyla ortaya koyması bakımından önemlidir. Onun, konutların görüntüsünden hareketle Konya'da yaşayanları; 1. Sultan ve Melikler, 2. Emirler, 3. Tüccar ve İğdişler, 4. Sanat erbabı olmak üzere dört ana grup halinde sıraladığı görülmektedir³. Selçuklu şehirleri hakkında bilgi veren İbn Said'in de vali, kadı ve kumaş tüccarları⁴ şeklinde bir sıralama yaptığı dikkat çekmektedir.

Niğde Selçuklular devrinde *Vilâyet-i Niğde*⁵ olarak bilinen bir idarî birimin merkezi idi. Günümüze kadar gelebilen mimari eserler ve fiziki dokusundan anlaşıldığına göre, bir sur ile ihata edilen⁶ şehrin bu devirdeki nüfusu yaklaşık olarak 4500-5000 civarındaydı⁷. Diğer yerlerde olduğu gibi Niğde'de yaşayan halkın da tabakalara ayrıldığı görülmektedir. İbn Bibi, Alâeddin Keykubad adına Niğde'de faaliyette bulunan Zahireddin İli'nin halkı ve ileri gelenleri kendileriyle birlikte hareket etmeye çağırıldığını, onun ayrılmasından sonra şehre gelen Zeyneddin Başara'nın da halkın ve seçkinlerin gönlünü aldığını⁸ rivayet etmektedir. Aynı yazar başka bir hadiseyi anlatırken de IV. Kılıç Arslan'ı des-

¹ Max Weber, *Şehir. Modern Kentin Oluşumu*, (çev. Musa Ceylan), İstanbul 2000, s.74; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s.157; Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.I, İstanbul 1994, s.471

² Eyüp Kemerlioğlu, *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, İzmir 1996, s.23, 17-18

³ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), C.I, İstanbul 1986, s.208

⁴ Cahen, *age.*, s.191

⁵ Ahmet Akşit, "Türkiye Selçukluları Devrinde Niğde Vilâyetinin Alt Birimleri ve Sınırları", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.21 (2007), s.125-134

⁶ Ahmet Akşit, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı", *Niğde Tarihi Üzerine*, İstanbul 2005, s.25-32

⁷ Ahmet Akşit, "Niğde'nin Selçuklular Devrindeki Nüfusuna Dair", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII / 36 (2004), s.1-5

⁸ İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, (çev. Mürsel Öztürk), C.I, Ankara 1996, s.139

tekleyen itibarlı⁹ kişilerin şehrin sübaşısıyla birlikte öldürüldüklerini bildirmektedir. İbn Bibî'nin şehirde yaşayanlardan bir kısmını ileri gelenler, itibarlı kişiler veya seçkinler şeklinde tanımlaması sosyal tabakalara işaret etmektedir. Burada İbn Bibî, Aksarayî ve Kadı Ahmed'in vakayinameleri ile Eflâkî'nin menakıbnâmesinden hareketle Niğde'deki sosyal tabakalar ve bunların rolleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Ümerâ

Sosyal tabakalar arasında ilk sırayı yöneticiler almaktaydı. Ümerâ olarak adlandırılan bu grup başta sübaşı¹⁰, olmak üzere şahne, müşrif, nâzır, muhtesib vb. görevlilerden oluşmaktaydı. Şehir ve vilâyetin yönetiminde birinci derecede söz sahibi olan sübaşı ümerânın başı idi¹¹. Kaynaklarda umumiyetle “*emir-i leşk-keri vilâyet*”¹² veya “*sipehdar-ı vilâyet*”¹³ şeklinde zikredilen sübaşılar görev yaptıkları şehir ve vilâyette sultanın naibi idiler¹⁴. Bu sebeple onlara itaat devlete itaat olarak kabul edilmekteydi¹⁵. Görevleri savaş zamanında vilâyet askerleri ile birlikte orduya katılmak, diğer zamanlarda ise şehir ve vilâyetin emniyet ve asayişini sağlamaktı¹⁶. Mesela Niğde sübaşısı Zeyneddin Başara¹⁷ Vilâyet askerleriyle birlikte Sinop'un fethine (1214) iştirak etmişti¹⁸. Niğde Vilâyeti'nde görev yapan diğer sübaşılar ise Pervâne Taceddin¹⁹, Samsamüddin Kaymaz²⁰, Selçukşahoğlu²¹ ve Hatıroğlu Şerefeddin idi²².

⁹ İbn Bibî, II, s.152

¹⁰ Eski Türkçedeki asker, ordu anlamına gelen “sü” kelimesiyle “baş” kelimelerinden meydana gelen ve ordu kumandanı veya asker başı demek olan “sübaşı” ortaçağ Türk devletlerinde yaygın olarak kullanılan askerî bir unvandı. Anadolu Selçuklularında ise şehirdeki nizam ve asayişten sorumlu bir vali ve başında buldukları vilâyetin askerî kumandanıydılar (J. H. Kramers, “Sübaşı”, *İA*, XI, s.78-79; Mücteba İlgürel, “Sübaşılık Müessesesi”, *Journal of Turkish Studies*, VII (1983), s.251-252).

¹¹ Resul Ay, “XIII-XIV. Yüzyıl Anadolu'sunda Kentsel Yönetim ve Kent Toplumunda Otorite İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.32 (2002), s.24-27

¹² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s.78, 153

¹³ *Aksarayî*, s.85

¹⁴ *Aksarayî*, s.47, 211; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s.73

¹⁵ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988, s.75

¹⁶ Salim Koca, “Türkiye Selçuklularında Ordu ve Askerî Kültür”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, C.I, Ankara 2006, s.217

¹⁷ İbn Bibî, I, s.139; Tuncer Baykara, “Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler”, *Vakıflar Dergisi*, XIX (1985), s.59

¹⁸ M. Şakir Ülkütaşır, “Sinopta Selçukiler Zamanına Ait Tarihi Eserler”, *Türk Tarih ve Arkeoloğya ve Etnoğrafya Dergisi*, V, (1949), s.120-121

¹⁹ İbn Bibî, I, s.438; Baykara, *agm.*, s.59

²⁰ İbn Bibî, II, s.138

²¹ İbn Bibî, II, s.152; Baykara, *agm.*, s.59

²² İbn Bibî, II, s.165; *Aksarayî*, s.56; Baykara, *agm.*, s.59

Sübaşılar sultanın en mutemed adamları arasından seçilmekteydi. Zeyneddin Başara, I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâeddin Keykubad arasındaki iktidar mücadelesinde İ. Keykavus'u desteklediği için, onun tahta çıkışından hemen sonra (1211) bu göreve atanmıştı²³. Hatiroğlu Şerefeddin ise bu görevi Muineddin Pervâne'nin tavassutuyla (1262) elde etmişti²⁴. İbn Bibi'ye göre, Hatiroğlu "*Bilgisinin üzerinde bir rütbeye ve hakkının fazlasında bir makama sahip*" olmuş ve böylece "*rütbesi yerin altından göğün zirvesine, balığın bulunduğu seviyeden Balık Burcu'nun bulunduğu seviyeye*"²⁵ çıkmıştı. Hatiroğlu'nu yakından tanıyan Aksarayî ise onun hakkında daha ihtiyatlı konuşmakta ve onu "*cesarette ve yiğitlikte eşsiz biri*" ve "*büyük komutan*"²⁶ olarak zikretmektedir.

Şehrin en varlıklı kesimini başta sübaşılar olmak üzere yöneticiler oluşturmaktaydı. 1223 yılında öldürülen Zeyneddin Başara çok miktarda mal ve servete sahipti²⁷. Sübaşılar gelirlerini İstifa Dîvânı'ndan tahsis edilen maaş²⁸ ile şehrin zabıta vakaları ve örfî rüsumundan elde ederlerdi²⁹. Ancak, İbn Bibi'nin de açıkça belirttiği üzere sübaşılardan bazıları servetlerinin önemli bir bölümünü mutad yollarla elde edilen gelirler yanında sultana tahakküm etmek suretiyle elde etmişlerdi. İbn Bibi'ye göre, Hatiroğlu'nun elde etmiş olduğu servet devletin kabul edemeyeceği bir seviyeye çıkmıştı³⁰. Bu durumdan rahatsız olan IV. Kılıç Arslan, Hatiroğlu Şerefeddin'i görevden almak istemiş fakat Pervâne'den çekindiği için bu düşüncesini gerçekleştirememişti³¹. Ancak Anadolu'nun en buhranlı yıllarında görülen bu ve benzeri bir takım örneklerden hareketle yöneticilerin feodal beyler haline geldiklerini öne sürmek oldukça güçtür. Zira ne kadar kudretli olurlarsa olsunlar her devlet memuru gibi sübaşılar da görevden alınabiliyor, başka bir vilâyete tayin edilebiliyor veya öldürülebiliyordu³². Alâeddin Keykubad devrin en kudretli emirleri³³ arasında zikredilen Zeyneddin Başara'yı kendisine muhalefet ettiği için öldürtmüş³⁴ ve mallarını müsadere

²³ *İbn Bibi*, I, s.139

²⁴ *İbn Bibi*, II, s.165

²⁵ *İbn Bibi*, II, s.165-166

²⁶ *Aksarayî*, s.56

²⁷ *İbn Bibi*, I, s.283

²⁸ Koca, *agm.*, s.217

²⁹ J. H. Kramers, "Sübaşı", *İA*, XI, s.79

³⁰ *İbn Bibi*, II, s.165-166

³¹ *İbn Bibi*, II, s.166

³² Koca, *agm.*, s.217

³³ Anonim, *Tarih-i Al-i Selçuk*, (nşr ve trc. F. Nafiz Uzlu), Ankara 1952, s.29

³⁴ *İbn Bibi*, I, s.286; Feda Şamil Arık, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl (1075-1243)", *Belleten*, LXIII / 236 (1999), s.68-69

ettirmişti³⁵. Aynı şekilde II. İzzeddin Keykavus da Selçukşahoğlu adlı sübaşığı Rükneddin Kılıç Arslan'desteklediği için şehrin ileri gelenleriyle birlikte öldürtmüştü³⁶. Samsamüddin Kaymaz da Rükneddin Kılıç Arslan'ı desteklediği için II. İzzeddin Keykavus tarafından görevden alınmış, "şerefın zirvesinden zillet makamına"³⁷ düşürülmüştü.

Şehrin imarında yöneticilerin katkısı büyüktü. İbn Bibi'nin ifadesiyle, Zeyneddin Başara "çabasını her zaman hayır binalarının yükselmesine, iyilik temellerinin atılmasına, doğruluk direklerinin sağlamlaştırılmasına harcayan, mükâfatlar birkiktiren, mescid, okul gibi binalar yaptırarak sevap işleyen, yollar üzerine kervansaraylar yaptıran vakıf binalarını çoğaltan"³⁸ bir devlet adamıydı. Zeyneddin Başara'nın inşa ettirdiği Alâeddin Camii³⁹ (1223) bugün de Niğde'nin en önemli mabedi olma hususiyetini devam ettirmektedir. Zeyneddin Başara ile kıyaslandığı zaman Hatiroğlu Şerefeddin'in imar faaliyetlerindeki rolü daha mütevazıdır. Alâeddin Camii'nin karşısına inşa ettirdiği (1267) çeşme⁴⁰ onun hem siyasi mevki hem de ekonomik durumu ile mütenasip görünmemektedir. Seyfeddin Sungur Bey tarafından 1335 yılında inşa ettirilen⁴¹ cami de halen faal olan önemli mabetlerdendir. *Sahibu'l-hayrat*⁴² olarak zikredilen bir diğer devlet adamı da Emir Meceddin Hasan-ı Sivâsî'dir. Adı geçen yöneticiler yanında ismi bilinmeyen bir şahne⁴³ ile emir Şemseddin Dündar'ın da birer mescid⁴⁴ ile inşa faaliyetine katıldıkları bilinmektedir.

2. Ulemâ

Şehirdeki ilim ve din adamlarını Osmanlılar devrinde olduğu gibi iki gruba ayırmak mümkündür. İlk grup medreselerde yüksek tahsil görüp icâzetnâme alan⁴⁵ kadı, müftü ve müderrislerden oluşmaktaydı. *El-Veledü'ş-Şefik*⁴⁶ ve *Selçuk-*

³⁵ *İbn Bibi*, I, s.286; Feda Şamil Ank, "Türkiye Selçuklu Devletinde Müsadere", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi (23-28 Eylül 1985)*, C.I İstanbul 1985, s.54-56

³⁶ *İbn Bibi*, II, s.152

³⁷ *İbn Bibi*, II, s.148

³⁸ *İbn Bibi*, I, s.287-288

³⁹ Mehmet Ekiz, "Niğde Alaeddin Camii", *Niğde Tarihi Üzerine*, İstanbul 2005, s.33-50

⁴⁰ Mehmet Özkarcı, *Niğde'de Türk Devri Mimarisi*, Ankara 2001, s.164-165

⁴¹ Özkarcı, *age.*, s.50-72

⁴² M. Altay Köymen, "Türkiye Selçuklularına Dair Yeni Bir Kaynak: El-Veledü'ş-Şefik", *Belgeler*, XV / 19 (1993), s.20 not 93

⁴³ F. Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s.53; M. Akif Erdoğan, "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar III", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX / 1 (2004), s.154

⁴⁴ Yusuf Akyurt, *Resimli Türk Abideleri Niğde Şehri*, C.XV, TTK Ktp. Nu. 609, s.11

⁴⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003, s.178

*nâme*⁴⁷ isimli eserlerin sahibi Niğdeli Kadı Ahmed, Selçuklu Türkiye'sindeki kadıların en meşhurlarından idi. 1286 yılında Niğde'de doğduğu tahmin edilen Kadı Ahmed, Hoten'den Anadolu'ya gelen bir Türk ailesine mensuptu⁴⁸. Eflâkî'de Şihâb⁴⁹ isimindeki bir kadından bahsetmektedir. Mevlânâ'nın çağdaşlarından Şemseddin isimindeki bir müderrisin Niğde'deki ilim adamlarının reisi, yani şeyhü'l-islâm'ı olduğu⁵⁰ bildirilmekte ise de, adı geçen müderris hakkında yeterli bilgi yoktur.

Niğde'li âlimlerin cahil⁵¹ olduğunu belirten Kadı Ahmed, medreseler hakkında da "Öyle ki, biz, Niğde'de medrese adını "mecâzen" işitiyoruz ve onu "anka" (kuşu) ve "kimya", "mürüvvet" ve "vefâ" gibi gerçekten var saymıyoruz. Ancak (onu) "hâkim-i vakt" in bu mübarek günlerinde görüyoruz"⁵² demektedir.

Ulemânın ikinci grubu ise kadı, müftü ve müderrise nazaran halka daha yakın olan cami görevlileriyle, tekke ve zaviye şeyhlerinden oluşmaktaydı⁵³. Niğde'de üç gruba ait tekke ve zaviye bulunmaktaydı. Hemen her şehirde olduğu gibi bu grupların ilki Ahilerdi. Mecdüddin İshak'ın daveti üzerine Fütüvvet Teşkilatı'nın bir üyesi olarak Anadolu'ya gelen (1204) Ahi Evren ilk olarak Kayseri'ye yerleşmiş ve burada *Ahi ve Bacıyan-ı Rum* adında iki teşkilat kurmak suretiyle çevresinde büyük bir taraftar kitlesi oluşturmuştu⁵⁴. 1330'lu yıllarda Niğde'ye gelen İbn Batuta burada Ahiler tarafından karşılanmış ve Ahi Çaruk'un zaviyesinde misafir edilmişti⁵⁵. Anonim Selçuknâme'de Ahi Çaruk isimli birinden bahsedilmekte⁵⁶ ise de, söz konusu kişinin Niğde'li Ahi Çaruk ile aynı kişi olup olmadığı belli değildir.

Diğer grup ise Mevlevîler idi⁵⁷. Bilindiği üzere, Mevlânâ zamanında Mevlevîlik adı verilen bir tarikat henüz teşekkül etmemişti. Sultan Veled ve Arif

⁴⁶ Kadı Ahmed ve eseri hakkında bkz. Köymen, *agm.*, s.1-22; A. C. S. Peacock, "Ahmed of Niğde's al-Walad al-Shafiq and the Seljuk Past", *Anatolian Studies*, 54 (2004), s.95-107

⁴⁷ Şemseddin Dünder için kaleme alınan Selçuk-name günümüze kadar gelememiştir (Köymen, *agm.*, s.10).

⁴⁸ Köymen, *agm.*, s.9

⁴⁹ Eflâkî 1320 tarihlerinde hayatta olan (*Eflâkî*, II, s.241) Kadı Şihab'ın Niğde kadısı olduğu olduğunu bildirirken Osman Turan onu Kadı Asker olarak zikretmektedir. Bkz. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996, s.647 not.75

⁵⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, I, İstanbul 1995, s.18 not.1

⁵¹ Köymen, *agm.*, s.11

⁵² Köymen, *agm.*, s.20

⁵³ Akdağ, *age.*, s.17

⁵⁴ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s.81-83

⁵⁵ İsmet Parmaksızoğlu, *İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İstanbul 1986, s.24

⁵⁶ Anonim, *Tarih-i Al-i Selçuk*, s.67

⁵⁷ *Eflâkî*, II, s.210-211, 223-224

Çelebi, Mevlânâ'nın fikirlerini sistemleştirerek, hemen her şehirde bir Mevlevî hane tesis etmişlerdi⁵⁸. Bugüne kadar gelemeyen Niğde Mevlevîhanesinin şehrin kuzeybatısındaki Torbalı Kur'an Kursu yakınlarında olduğu tahmin edilmektedir⁵⁹. Eflâkî'ye göre, Niğde'deki Mevlevî halifesi Nâsiheddin-i Sebbağ "Gönül sahibi, temiz kalpli, saygın bir adamdı"⁶⁰. Ancak şehrin büyükleri, seyyidleri ve bilginleri ona muhalif idiler⁶¹.

Haklarında bilgi bulunan bir diğer grup ise Hz. Peygamberin neslinden geldiklerine inanılan Seyyidlerdi. Seyyidler devlet tarafından himaye edildikleri ve halk arasında itibar gördükleri için birçok kişi peygamber neslinden geldiğini iddia ederdi. Bu nedenle devlet, asaleti, nesebinin sıhhati ve dindarlık bakımından güven duyduğu Sadreddin Yusuf'u Anadolu'daki seyyidlerin reisliğine atamıştı⁶². Kadı Ahmed ve Eflâkî'nin rivayetlerinden anlaşıldığına göre, Niğde'de hatırı sayılır miktarda seyyid bulunmaktaydı⁶³. Dayızadelerinin de seyyid olduğunu bildiren Kadı Ahmed, bunlardan Seyyid Şerefeddin Hasan'ı *Melikü's-Sâde* olarak zikretmektedir⁶⁴. Adı geçen müellif, Zeyneddin Halid Beğdizi isimli birinden de *Seyyidü'l-Eimme*⁶⁵ olarak bahsetmektedir. Eflâkî'de, Seyyid Nâsireddin Hankahı'nda⁶⁶ faaliyette bulunan Seyyidleri "münkirler ve düşmanlar taifesi"⁶⁷ olarak zikretmektedir.

Esas itibarıyla toplumu eğitmek, aydınlatmak ve yönlendirmekle yükümlü olan⁶⁸ ilim ve din adamlarının devlet ile halk arasındaki ilişkilerin tesisinde rolleri oldukça önemliydi. Zira her siyasî sistemin toplumdan gelen taleplere cevap verebilmesi ve hayatîyetini sürdürebilmesi için sistemden yana olduğunu açıkça gösteren ve sistemin meşru olduğuna inanan bir siyaset grubu veya zümresi tarafından desteklenmesi şarttı⁶⁹. Şehir halkının çoğunluğu bir tekke ve

⁵⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, "Mevlevîlik", *İA*, VIII, s.166

⁵⁹ Sezai Küçük, "Niğde Mevlevîhânesi ve Son Şeyhi Hüsameddin Dede", *Tasavuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.14 (2005), s.331-346

⁶⁰ *Eflâkî*, II, s.210

⁶¹ Hemen her fırsatta Mevlevîlerin propagandasını yapan Eflâkî, Seyyidlerin semaâ karşı çıktıklarını fakat bir süre sonra Mevlevî halifesine intisab ettiklerini rivayet etmektedir. Bkz. *Eflâkî*, II, s.210-211

⁶² Turan, *Resmî Vesikalar*, s.55-57

⁶³ Karamanlı ve Osmanlı belgelerinden anlaşıldığına göre, şehir dışında da Seyyidlere ait tekke ve zaviyeler vardı. Yerleri tam olarak tespit edilemeyen Seyyid Abidin ve Seyyid Musa Zaviyesi'de (Uzluk, *age.*, s.52) Seyyidler ile ilgili görünmektedir.

⁶⁴ Köymen, *agm.*, s.9

⁶⁵ Köymen, *agm.*, s.21

⁶⁶ *Eflâkî*, II, s.210-211

⁶⁷ *Eflâkî*, II, s.210

⁶⁸ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara 2006, s.240

⁶⁹ Ejder Okumuş, *Klasik Dönem Osmanlı Devletinde Din-Devlet İlişkisi*, Ankara 2005, s.98

zaviye ile bağlantılı⁷⁰ olduğu için devlet şeyhlerle cami görevlilerini önemli gün ve gecelerde vaaz, nasihat, tembih ve ihtarla cemaati ikaz ettikten sonra devlete dua etmekle görevlendirmişti⁷¹. Bundan dolayı ilim adamları devlet ve toplum için tehlikeli telakki ettikleri kişi veya grupların tasfiyesinde yöneticilere yardımcı olmakta ve onları yönlendirmektedirler. Hemen her fırsatta devlet ve hanedana minnet hislerini ifade eden⁷² Kadı Ahmed, yöneticileri zındık olarak tanımladığı İbrahim Hacı ismindeki bir şahsı ortadan kaldırmaları için teşvik etmişti⁷³. Emir Hasan-ı Sivâsî'nin felsefeyle ilgili kitapları yaktırması ve sünnileri himaye⁷⁴ etmesinde de Kadı Ahmed'in rolü olmalıdır⁷⁵.

3. Tüccarlar

Sosyal tabakalar arasında üçüncü sırayı *bazergân*, *ehl-i bâzâr*, *hâce* ve *tâcîr* olarak bilinen⁷⁶ tüccarlar almıştı. İzzeddin Keykavus'un fetihten hemen sonra Sinop'a Anadolu'nun muhtelif yerlerinden pek çok tüccarın iskân ettirilmesi⁷⁷ tüccarların şehir hayatındaki rollerini göstermektedir. Selçuklu şehirlerinde ticari faaliyetlerin iğdişler tarafından yürütüldüğü⁷⁸, şehir halkının, yağ, yoğurt, peynir, et vb. temel tüketim maddelerinin onlar tarafından karşılandığı⁷⁹ bilinmekte ise de, tüccarların faaliyetleri ve toplumun diğer kesimleriyle olan ilişkileri hakkında teferruatlı bilgi yoktur⁸⁰.

⁷⁰ Niğde ile ilgili bir oran tespit edilememekte ise de, 1485 yılında Kırşehir'deki halkın % 28'i, 1526'da ise % 40'ı bir tekke ve zâviye ile bağlantılıydı (İlhan Şahin, "Osmanlı Devrinde Kırşehir'in Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)", *Türk Kültürü ve Ahilik. XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu*, İstanbul 1986, s.232).

⁷¹ Turan, *Resmi Vesikalar*, s.48, 50

⁷² Köymen, *agm.*, s.11, 15

⁷³ Osman Turan, "Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak: Fustat ul-adale fi kava'id is-saltana", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s.544; Köymen, *agm.*, s.7

⁷⁴ Köymen, *agm.*, s.20

⁷⁵ Kadı Ahmed, emir Hasan-ı Sivâsî'den övgüyle bahsetmektedir: "mevlânâ, Sultânü'l-Hukemâi't-İlâyyîn, Huccetü ehli't- Tevhîd bi'l-yakin, Nâsihu'l-Mülûk ve's-Selâtîn, Sahibu'l-Hayrât ve'l-Berekât, Mazharü'l-Eyâdi ve'l-Mirâs, Mecdu'l-Hakk ve'l-Mille ve'd-Dîn" (Köymen, *agm.*, s.20 not 93).

⁷⁶ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara 2000, s.147

⁷⁷ *İbn Bibi*, I, s.174-175

⁷⁸ Faruk Sümer, "İğdiş", *DİA*, XXI, s.524

⁷⁹ Baykara, *Konya*, s.123; Baykara, "Selçuklular Devrinde İğdişlik Kurumu", *Belleten*, LX / 229 (1997), s.681-693; Baykara, "Türkiye Selçuklularında Şehir / Kent ve Şehirliler / Kentliler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu*, C. I, Ankara 2006, s.287

⁸⁰ İğdişlerin faaliyetleri ticaret ile sınırlı değildi. Mesela avarız vergisi iğdişler tarafından toplanmaktaydı. İğdiş-baş'ya avarız vergisinin taksiminde herkese kudreti nispetinde bir vergi tarh edip, zengin ile fakir arasında fark gözetmemesi, kimseyi himaye etmemesi, sanat sahipleri ile zayıfları ezmemesi emredilmişti (Turan, *Resmi Vesikalar*, s.178).

4. Halk / Esnaf ve Sanatkârlar

Son sırada ise halkın ekseriyetini teşkil eden esnaf ve sanatkârlar bulunuyordu⁸¹. Girişte de belirtildiği üzere İbn Bibi, şehirde yaşayanlarından bir kısmını seçkinler ve itibarlı kişiler şeklinde diğerlerinden tefrik etmişti. Bu grubun esnaf ve sanatkârlar olduğu aşikârdır. Esnaf ve sanatkârlar şehir divanında tüccar (*hvacceğan*), sanat erbabı (*ehl-i muhterife*) ve tarikat mensupları (*ehl-i fütüvvet*) tarafından temsil edilmekteydi⁸². Sanatkârlar yanında halk arasında *Runud* olarak isimlendirilen bir grup daha bulunmaktaydı. Hemen her şehirde görülen ve ayak takımı⁸³, başı-boş⁸⁴ kişiler şeklinde tanımlanan bu grup yukarıda da belirtildiği üzere Alâeddin Keykubad adına Niğde’de faaliyette bulunan Zahireddin İli’ye karşı çıkmış onu ve adamlarını şehirden uzaklaştırmışlardı⁸⁵.

Esnaf ve sanatkârlar Ahi teşkilatının üyesiydiler⁸⁶. Her esnaf grubu bir ahinin liderliğinde örgütlenmişlerdi⁸⁷. Tasavvufi eğitimde bir şeyhe intisab etmeden irşatda bulunmak nasıl mümkün değilse, Ahilikte de bir ustanın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak mümkün değildi. Bir işyerindeki çırak, yamak ve kalfalar başlarındaki ustaya bir müridin şeyhe intisab ettiği gibi intisab ediyorlardı⁸⁸. Şeyhlerinin gözetiminde çırak kalfa ve usta hiyerarşisinden geçen ve bu basamakların her birinde en az bin gün çalışan ahilere göre, her ahinin bir mesleği ya da sanatı olması gerekiyordu⁸⁹. Sanatkâr sayısının tespiti, bağımsız dükkân açabilmeleri, içlerinden birinin ayrılması ya da ölmesi halinde yerine kimin nasıl geçeceği teşkilatın kurallarına göre belirlenmekteydi⁹⁰.

Nâsiheddin-i Sebbag⁹¹ ismindeki Mevlevî halifesi boyacılar, Ahi Çaruk, çarıkçılara⁹², Bezzazlar çarşısı⁹³ bezzazlara ve halk arasında Tabakhane deresi

⁸¹ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 2003, s.87-88

⁸² Baykara, *Konya*, s.75-76

⁸³ Turan, *Resmi Vesikalar*, s.177

⁸⁴ Baykara, *Konya*, s.132

⁸⁵ *İbn Bibi*, I, s.139

⁸⁶ M. Altay Köymen, “Türkiye Selçukluları Devleti’nin Ekonomik Politikası” *Belleten*, L / 198 (1987), s.617; Salim Koca, “Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika”, *Erdem*, VIII / 23 (1996), s.477

⁸⁷ Akdağ, *age.*, s.16.

⁸⁸ Bayram, *age.*, s.148-150

⁸⁹ Neşet Çağatay, “Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)”, *Belleten*, LII / 203 (1988), s.495

⁹⁰ Ergenç, *age.*, s.180

⁹¹ *Eflâkî*, II, s.210-211, 223-224; Merçil, *age.*, s.28

⁹² Nevzat Topal, “İbn Batuta’ya Göre Niğde”, *Akpınar*, 13 (2008), s.47

⁹³ Bezzazlar Çarşısı ilk olarak Karamanoğulları devrinde inşa edilen Ak Medrese’nin 1415 tarihli vakfiyesinde zikredilmektedir. bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Niğde’de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, II (1942), s.60

olarak bilinen akarsu da debbağlara⁹⁴ işaret etmekte ise de, şehirdeki esnaf ve sanatkârlar hakkında devrin kaynaklarında yeterli bilgi yoktur. Osmanlı belgelerinden bezzaz ve debbağların diğerlerinden daha kalabalık oldukları⁹⁵ anlaşılmakta ise de, bu durumun Selçuklular devrinde de geçerli olup olmadığı bilinmemektedir.

Sonuç olarak

1. Selçuklular devrinde Niğde’de yaşayan halk; askerler, ilim adamları, tüccarlar ve esnaf / sanatkârlar olmak üzere dört ana tabakadan teşekkül etmişti. Ümerâ hem siyasi hem de ekonomik bakımdan bu tabakaların en üstünde yer almaktaydı. Sübaşılar toplumun diğer kesimleriyle kıyaslanamayacak kadar büyük bir güç ve servete sahip ise de, devletin almış olduğu önlemler feodal bir yapının ortaya çıkmasına engel olmuştur.

2. Sosyal tabakanın ikinci sırasında yer alan ilim ve din adamları ise medreselerde eğitim görüp icazetname alan kadı, müftü ve müderris gibi resmî görevliler ile bunlara nazaran halka daha yakın olan cami görevlileriyle, tekke ve zaviye şeyhlerinden oluşmaktaydı. Şehirde Ahi, Mevlevî ve Seyyidlere ait tekke ve zaviyeler bulunmaktaydı. Resmî görevleri yanında halkı eğitmek, aydınlatmak ve yönlendirmek ilim ve din adamlarının göreviydi. Emirler tarafından himaye ve finanse edilen ulema resmi ideolojiyle bütünleşerek devlet için tehlikeli telakki edilen kişilerin ortadan kaldırılmasında önemli roller üstlenmişlerdi.

4. Tüccarların önemli bir grup oldukları bilinmekte ise de, içişlerle kuru- lan ilgi dışında tüccarlar hakkında yeterli bilgi yoktur.

5. Son sırada ise nüfusun ekseriyetini teşkil eden esnaf ve sanatkârlar bulunmaktaydı. Her esnaf grubu bir Ahi şeyhinin liderliğinde örgütlenmişti. Boyacılar, çarıkçılar, bezzazlar ve debbağların varlığı tespit edilebilmekte ise de, diğer sanatkârlar hakkında bilgi bulunmamaktadır. Halk şehir divanında tüccar (*hvaceğan*), sanat erbabı (*ehl-i muhterife*) ve tarikat mensupları (*ehl-i fütüvvet*) tarafından temsil ediliyor, cami görevlileri ve şeyhler vasıtasıyla kontrol altında tutulup yönlendiriliyordu. ©

⁹⁴ Akşit, “Selçuklular Devrinde Niğde’nin Fiziki Yapısı”, s.31-32

⁹⁵ 1584 tarihli Osmanlı belgelerine göre, 146 dükkândan 106’sı bezzaz ve debbağların elindeydi. 37 dükkânda çeşitli kumaş türlerinin üretim ve satışı yapılırken, 24 dükkân deri ve yan ürünleri ile ilgiliydi (Suraya Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Ankara 1993, s.42).

KAYNAKLAR

- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, I, İstanbul 1995
- Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000
- Akşit, Ahmet, "Niğde'nin Selçuklular Devrindeki Nüfusuna Dair", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII / 36 (2004), s.1-5
- Akşit, Ahmet, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı", *Niğde Tarihi Üzerine*, İstanbul 2005, s.25-32
- Akşit, Ahmet, "Türkiye Selçukluları Devrinde Niğde Vilâyetinin Alt Birimleri ve Sınırları", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.21 (2007), s.125-134
- Akyurt, Yusuf, *Resimli Türk Abideleri Niğde Şehri*, C.XV, TTK Ktp. Nu. 609
- Anonim, *Tarih-i Ali Selçuk*, (nşr ve trc. F. Nafiz Uzlu), Ankara 1952
- Arık, Fedâ Şamil, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl (1075-1243)", *Bellekten*, LXIII / 236 (1999), s.43-95
- Arık, Fedâ Şamil, "Türkiye Selçuklu Devletinde Müsadere", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi (23-28 Eylül 1985)*, C.I İstanbul 1985, s.47-62
- Ay, Resul, "XIII-XIV. Yüzyıl Anadolu'sunda Kentsel Yönetim ve Kent Toplumunda Otorite İlişkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.32 (2002), s.24-27
- Baykara, Tuncer, "Selçuklular Devrinde İğdişlik Kurumu", *Bellekten*, LX / 229 (1997), s.681-693
- Baykara, Tuncer, "Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler", *Vakıflar Dergisi*, XIX (1985), s.49-60
- Baykara, Tuncer, "Türkiye Selçuklularında Şehir / Kent ve Şehirliler / Kentliler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, C. I, Ankara 2006, s.275-291
- Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985
- Bayram, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev.Yıldız Moran), İstanbul 1979
- Çağatay, Neşet, "Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)", *Bellekten*, LII / 203 (1988), s.485-500
- Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), C.II, İstanbul 1987
- Ekiz, Mehmet, "Niğde Alaeddin Camii", *Niğde Tarihi Üzerine*, İstanbul 2005, s.33-50
- Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara 2006
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Ankara 1993
- Gölpınarlı, Abdülbaki, "Mevlevîlik", *İA*, VIII, s.164-171
- İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, (çev. Mürsel Öztürk), C.I-II, Ankara 1996

- İlgürel, Mücteba, "Sübaşılık Müessesesi", *Journal of Turkish Studies*, VII (1983), s.251-261
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003
- Kemerlioğlu, Eyüp, *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, İzmir 1996
- Koca, Salim, "Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika", *Erdem*, VIII / 23 (1996), s.465-484
- Koca, Salim, "Türkiye Selçuklularında Ordu ve Askeri Kültür", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, C.I, Ankara 2006, s.215-227
- Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 2003
- Köymen, M. Altay, "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası" *Belleten*, L / 198 (1987), s.613-620
- Köymen, M. Altay, "Türkiye Selçuklularına Dair Yeni Bir Kaynak: El-Veledu's-Şefik", *Belgeler*, XV / 19 (1993), s.1-22
- Kramers, J. H., "Sübaşı", *İA*, XI, s.78-79
- Küçük, Sezai, "Niğde Mevlevîhanesi ve Son Şeyhi Hüsameddin Dede", *Tasavvuf İlimi ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.14 (2005), s.331-346
- Merçil, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara 2000
- Okumuş, Ejder, *Klasik Dönem Osmanlı Devletinde Din-Devlet İlişkisi*, Ankara 2005
- Özkarıcı, Mehmet, *Niğde'de Türk Devri Mimarisi*, Ankara 2001
- Parmaksızoğlu, İsmet, *İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İstanbul 1986
- Peacock, A. C. S., "Ahmed of Niğde's al-Walad al-Shafiq and the Seljuk Past", *Anatolian Studies*, 54 (2004), s.95-107
- Sümer, Faruk, "İğdiş", *DİA*, XXI, s.524
- Şahin, İlhan, "Osmanlı Devrinde Kırşehir'in Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)", *Türk Kültürü ve Ahilik. XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu*, İstanbul 1986, s.227-233
- Topal, Nevzat, "İbn Batuta'ya Göre Niğde", *Akpınar*, 13 (2008), s.45-47
- Turan, Osman, "İktâ", *İA*, V / 2, s.949-959
- Turan, Osman, "Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak: Fustat ul-adale fi kava'id is-saltana", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s.531-564
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988
- Uzluk, F. Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, II (1942), s.45-69

- Ülkütaşır, M. Şakir, "Sinopta Selçukiler Zamanına Ait Tarihi Eserler", *Türk Tarih ve Arkeoloğya ve Etnoğrafya Dergisi*, V, (1949), s.112-190
- Weber, Max, *Şehir. Modern Kentin Oluşumu*, (çev. Musa Ceylan), İstanbul 2000
- Yediyıldız, Bahaeddin, "Osmanlı Toplumunu", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.I, İstanbul 1994, s.441-510